

Sosyolojik Düşünce Sözlüğü

Dictionnaire de la pensée sociologique

HAZIRLAYANLAR

Massimo Borlandi

Raymond Boudon

Mohamed Cherkaoui

Bernard Valade

ÇEVİREN

Bülent Arıbaş

İ L E T İ Ş İ M

Önsöz

Sosyolojinin başlangıçtaki hedefi bir bilgi üretiminde bulunmaktı. Bu, Émile Durkheim, Vilfredo Pareto ya da Max Weber'in ortak hedeflerinden biriydi. Ama başlangıç döneminden itibaren ayrıntılar boy gösterdi. Gerçekten de, kimisi için sosyoloji veriler üretmeyi amaçlar, kimisi için toplumsal olayları açıklamayı öngörür, kimisi için de siyasal karara katkıda bulunmayı hedefler. Bazıları pozitivisttir, bazıları toplum bilimlerine özgü bir epistemoloji salık verir. Mübadele kuramı gibi bazı kuramlar birçok olgu sınıfını kuşatmayı sağlayacak bir soyutlama ve genellik düzeyine sahiptir; sekülerleşme kuramı gibi diğer bazı kuramlar ise daha dar bir alanda kalıp yalnızca sınırlı sayıda bir olgular bütününe kucaklar. Bu durum kuramlar için olduğu gibi kavramlar için de geçerlidir. Kavramlar da aynı ölçütlere göre ayırt edilebilir. Bununla birlikte bu sözlüğün kapsadığı alan yalnızca kuramlarla ve kavramlarla sınırlı değildir. Sözlük aynı zamanda sosyolojik araştırma kurumlarını ve bu disiplinin ilerlemesine az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunmuş bazı yazarları da kapsamına dâhil etmiştir. Kolayca anlaşılır nedenler gereği disipline katkıda bulunan ama henüz hayatta olanların hepsi liste dışında tutulmuştur.

Elinizdeki yapıt aslında tarihsel bir sözlük olmamakla beraber tarih bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sosyolojik düşünce tarihi bu bağlamda hem tariyografik tarz üzerinden hem de epistemolojik düşünce tarzı üzerinden tasarlanmıştır. Elbette geçmişin açıklamalı bir dökümünü sunmuş ama ayrıca kendi alanındaki programları ve kavramları belirlemeyi ve gün ışığına sermeyi de hedeflemiştir. Bunların gelişmesini ve iç tutarlılığını ortaya koymuş, üretilmiş oldukları bağlamların bir analizini sunmuştur. Ve nihayet sosyolojinin, antropoloji, demografi, iktisat, felsefe ya da psikoloji gibi bağlantılı diğer disiplinlerle geliştirdiği ilişkileri yöntem alınmalarına da özel bir önem atfederek incelemeyi öngörmüştür.

Bu sözlük ilk tasarlandığı sırada bir sosyolojik düşünce tarihinin kaleme alınmasını hedefliyordu. Bu tarih, düşünsel planda, J.A. Schumpeter'in İktisadi Analiz Tarihi'nin (1954) eşdeğeri olacaktır. Tarihin özellikle iktisat düşüncesinin bilimsel yanlarının tarihi olduğu görüşündeki Schumpeter bundan günümüzde önerilen entelektüel proje ile önceki çağların projesi arasındaki karşılaştırmadan çıkarılmış pedagojik kazançlar bekliyordu. Disiplinin tarihi onun gözünde aynı zamanda yeni düşüncelerin esin kaynağıydı. İnsan zihninin işleyiş tarzlarının incelenmesini mümkün kılan bir laboratuardı. Kuşkusuz sosyoloji iktisat değildir. Biri iyi tanımlanmış programlar etrafında birleştirilmiştir; öteki daha bölünmüştür. Sosyolojide birleştirme girişimleri sosyolojik üretimin büyük çeşitliliğiyle geniş çapta dengelenmiştir. Ayrıca sosyolojinin bölünmesi, kuramlarının ve alt-alanlarının zıtlıklar oluşturan ve kimi kez nerdeyse tekil gelişimleri, bu yorum farklarının gerektirdiği büyük esneklik, tamamen olgusal bir işlemeye bağlı olmayan temaların doğrusal her türlü açıklamasını yasaklamaktadır. Dolayısıyla tarih burada olguların anlatısı olarak tasarlansa da aynı zamanda ve özellikle sosyolojik bilginin sosyolojisi gibi düşünülmüştür.

Schumpeter'in projesi bizi yönlendirse de onun tek başına gerçekleştirilemeyeceği açık biçimde anlaşılacaktır. Bu anlamda elinizdeki sosyolojik düşünce sözlüğü uluslararası eğilimli kolektif bir girişimdir. Birçok uzmanlığın katkısı gerekmiştir: İki yüz yirmi iki araştırmacı ve üniversite öğretim üyesi bu çalışmaya katılmayı kabul etmiş, her yazar yazdığı makalelerin sorumluluğunu üstlenmiştir. Dolayısıyla okuyucu farklılıklarla ve hatta kimi kez de görüş ayrılıklarıyla karşı karşıya kalacaktır. Ama bunlar tamamen disiplinimizin durumunun dışavurumudur. Makalelerin üçte biri kadarı Fransızca bilmeyen meslektaşlarımız tarafından İngilizce ve Almanca kaleme alınmış olup dilimize sayın Francois Cusin, Robert Davreu, Lilyane Deroche-Gurcel, Cédric Gossart, Laurent Tessier tarafından kazandırılmıştır. Kendilerine bu yapıta katkıda bulunmayı kabul ettikleri, bilimsel uzmanlıklarından ve dilbilimsel ustalıklarından yararlanmamızı sağladıkları için teşekkürü bir borç biliriz.

Massimo Borlandi, Raymond Boudon, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade

BOUDON R., *Études sur les sociologues classiques*, Paris, PUF, 1998; (1982), *Élite(s)*, R. BOUDON (ed.), *Dictionnaire critique de la sociologie* içinde, Paris, PUF, 2000. - BUSINO G., *Élites et bureaucratie*, Cenevre, Droz, 1988; *Critiques du savoir sociologique*, Paris, PUF, 1993; *Les Théories de la bureaucratie*, Paris, PUF, 1993. - DAHL R. (1961), *Qui gouverne?*, Paris, A. Colin, 1971. - DAHRENDORF R. (1957), *Classes et conflits de classes dans la société industrielle*, Paris, Mouton, 1972. - FIELD G.L., *A New Elite Framework for Political Sociology*, Cenevre, Droz, 1990. - FIELD G.L., HIGLEY J., *Elitism*, Londra, Routledge, 1980. - KELLER S., *Beyond the Ruling Class. Stratégie Elites in Modern Society*, New York, Random House, 1963. - LASWELL H.D., *Power and Personality*, New York, W.W. Norton, 1948. - MILLS C.W. (1956), *L'Elite du pouvoir*, Paris, Maspero, 1969. - SCOTT J., *The Sociology of Elites*, Aldershot, Elgar, 1990, 3 Cilt

Giovanni BUSINO

⇒ *Michels; Mills; Mosca; Pareto; Sosyal Tabakalaşma.*

Emperyalizm

R. Koebner emperyalizm üzerine kaleme aldığı tanınmış makalesine şu açıklamayla başlar: “Emperyalizm terimi, hızlı yaşamı içinde, çok çeşitli anlamlara büründü ve kavranılamaz bir hale geldi” (Koebner, 1949, I). H. Daalder ise emperyalizmle ilgili metnine aşağıdaki saptamayı yaparak başlar: “Emperyalizm terimi, geniş ölçüde duygusal –ve daha seyrek biçimde kuramsal– bir araç olarak kullanılmış olup, devletlerin diğer devletlere karşı saldırgan davranışlarının bazı özgül biçimlerini belirtir” (Daalder, 1968).

İki öge, yani sözcüğün çok çeşitli biçimlerde kullanılması ve bu farklı kullanımların ağır bir polemik yüküyle dolu olması, sözü geçen kavramın belirgin özelliğini oluşturdu. Emperyalizm sözcüğü, “izm”li hemen bütün sosyo-politik terimler gibi 19. yüzyılda yaratıldı. Önceden beri kullanılan, Fransızca imparatorluk anlamındaki *empire* sözcüğünden ve imparatora veya imparatorluğa ait anlamına gelen *impérial* sıfatından yola çıkılarak türetildi. Sözcük tarihsel dört evreden geçti, bu evrelerin her birinin sınırı açıkça dünya sistemindeki siyasal değişimler tarafından belirlendi.

Terimin en eski kullanımı İngilizce’dir ve “Fransa tarafından kurulan bir rejime bir ba-

kış”tan gelir (Koebner ve Schmidt, 1964, 1). Fransa’da ikinci imparatorluğa denk düşen 1852-1870 döneminde bu kullanım öne çıktı. Dolayısıyla sözcük, Fransa’da amcasından sonra yeniden bir imparatorluk kuran ve Büyük Britanya’da pek de hoş anımsanmayan III. Napoléon’un rejimini aşağılayıcı biçimde betimlemek üzere Britanyalı analizciler tarafından yaratıldı. Bu kullanıma göre, III. Napolyon’un “emperyalizm”i her şeyden önce ülke içindeki siyasetinde ve bunun yanı sıra militarizmden, demagojiden ve despotizmden oluştuğu kabul edilen bir bileşimde yer buluyordu. Özetle, emperyalizm o dönemde yalnızca Bonapartizmin eş anlamlısı olarak bu davanın düşmanlarının görüş açısından kullanılıyordu. III. Napoléon’a ilişkin bu olumsuz yaklaşım elbette Büyük Britanya dışında Avrupa’da da kimileri tarafından paylaşılıyordu. Bununla beraber sözcüğün bu ilk anlamında jeopolitikte pek ilişkisi yoktu ve akademik söylemde kullanılan bir terim değildi.

1870’ten sonra III. Napoléon sahneyi terk etti. Fransa Prusya tarafından yenilgiye uğratıldı ve bir cumhuriyet haline geldi. 1880’lerde Afrika’da, Güneydoğu Asya’da ve Okyanusya’da büyük bir sömürgeleştirme dalgası başladı. Bu hareket çok sayıdaki Avrupa ülkesinin dünyanın geniş alanları üzerinde, beyaz olmayan halkların yaşadığı kesimlerde siyasal bir kontrol hakkı talep etmesine yol açtı. 1898’de ABD bu sömürgeci güçler listesine katıldı.

1884-1899 arasındaki bu ikinci dönemin, iki yönden de emperyalizmin altın çağı olarak kabul edilmesi gerekir. Birincisi, uzak sömürgelelerin fethi o dönemde Avrupalı güçler için öncelikli mesele haline geldi ve bu fetih onlar tarafından başarıyla, oldukça kolay biçimde gerçekleştirildi. İkincisi, bu duruma hiçbir zaman utanç verici bir olay gözüyle bakılmadı; tam tersine fetehte bulunmak işgalci güçler açısından büyük bir gurur kaynağı oldu. Zaten bu güçler terimi de kendilerine maletttiler. Sonuç olarak, emperyalizm 1852-1870 arasında siyasal açıdan olumsuz bir yan anlama sahipken, 1884-1899 döneminde, tam tersine, öncelikle kültürel yönden olumlu bir yananlam taşıyordu. O sıralarda, sömürgeleler edinmiş Avrupa ülkelerinin tümünde “emperyalist” bir cephe, sömürgelelerin korunmasını ve genişletilmesini kararlılıkla savundu. Öncelikli hedef, Avrupalı diğer güç-

lerin de aynı işi gerçekleştirmesini engellemekti. Aksi takdirde ülke potansiyel piyasalara giremeyecek yani bu gelişmeden zarar görecekti. Sömürgelerin genişletilmesi ayrıca “geri kalmış ırk”ların sözde çıkarı adına da savunuldu. Bu ırkların böylelikle imparatorluk yasasından yararlanacakları ileri sürüldü. Daha genel olarak, emperyalizmin erdemlerini ilan eden gruplar çoğunlukla siyaseten tutucuydular ve güçlü bir militer yapıdan yanaydılar. Ne var ki bu emperyalizmin “popüler bir emperyalizm” olduğu da doğrudur; çünkü halk bu yaklaşımı geniş ölçüde destekledi ve kullandığı oylar muhafazakâr partilere gitti.

“Uygarlaştırıcı misyon” bu dönemin emperyalistlerinin temel tezi oldu. Bu terminoloji Fransa’da ve ABD’de açık açık, diğer emperyalist ülkelerde ise üstü kapalıca kullanıldı. Esas gerekçe, beyaz Avrupalıların dünyadaki diğer halklardan daha yüksek bir uygarlık düzeyine eriştikleri ve bu halkları uygarlaştırmak için eğitmenin onlara düşen bir hak ve görev olduğuydu. Dolayısıyla bu eğitimin emperyal egemenlik yolundan geçtiği ileri sürüldü. Bu egemenlik tarih ve modern bilim (özellikle sosyal Darwinizm) üzerinden aklandı. Günümüzde ırkçı olarak sayılacak gerekçeler, o zamanlar, yalnızca siyasetçiler ve gazeteciler saflarında değil bilim camiası saflarında bile geçer akçeydi. Belirli bir anlamda, bu dönemin sosyolojik analizinin özünü bu emperyalizm anlayışı oluşturdu. Bu anlayış, geri kalmış ırkların uygarlaştırıcı bir misyon adına siyasal egemenlik altında tutulmasını, insanlığın önüne geçilemez evrim sürecinde kaçınılmaz bir geçiş olarak kabul etti. Günümüzde bu tür sosyolojik analizleri, artık ancak bilgi sosyolojisine ilişkin uygulamalar çerçevesinde, şimdilerde böylesine tuhaf (ve utanç verici) gelen görüşlerin o dönemin üniversite dünyasında nasıl bu kadar geniş çaplı bir onay alabildiğini açıklamak üzere inceliyoruz.

Sözünü ettiğimiz durum 1899’da sözcüğün kullanılmasında üçüncü bir evrenin başlamasıyla oldukça kökten biçimde değişti ve bu evre 1945’e kadar, hatta 1960’lara kadar sürdü. Bu ani değişiklik siyasal bir olayla, Boerler Savaşıyla (bu savaş, benzer bir savaştan, 1898’deki Amerikan-İspanyol Savaşı’ndan hemen sonra patlak verdi) tetiklendi. Boerler Savaşı, emperyalizm açısından en karmaşık uygulamalardan

birini simgelemektedir. Bu savaşta Britanya, Afrikalı toplulukları değil, Avrupa kökenli kırsal topluluklar olan Boerleri hedef almıştır. Sözü edilen bölge maden zenginlikleriyle tanınmıyordu. Avrupa’daki ve özellikle Büyük Britanya’daki kamuoyu “emperyalizm” yandaşları ile sert muhalifleri arasında bölünmüş durumdaydı. J.A. Hobson’ı emperyalizm hakkındaki literatürün hiç kuşkusuz en önemli yapıtı olan çalışmayı yazmaya yönelten konu Boerler Savaşı oldu. Hobson, emperyalizm tartışmasını, siyasal-kültürel bir olgu (olumlu ya da olumsuz) boyutundan, açıklamasını özellikle iktisadi alanda bulan siyasal bir olgu boyutuna kaydırıldı. Bu, Hobson’dan sonra sözcüğün temel anlamı ve sosyal bilimlerdeki kullanılışının ilkesi haline geldi.

Sözcüğün kullanılışındaki temel değişti ama polemik değeri yine de kaybolmadı. Hobson’a göre emperyalizm “otantik bir milliyetçiliğin bozulmasını”, bir “sapkınlığı” ve “ulusal yaşamın mecrasından çıkmış bir seçimini” temsil ediyordu (Hobson, 1965, 6, 11, 368). Hobson’ın analizine göre, emperyal egemenlik (onu gerçek sömürgecilikten ayrı tuttu) mübadelelerde bir gelişmeye neden olmuyor (savunucularının telkin ettiği gibi), daha ziyade, başka şekilde emperyal ülkedeki işçi sınıfına ayrılacak kaynakları kullanıyordu. Hobson, emperyalizmin her şeyden önce “sanayinin büyük denetçileri” (Hobson, 1963, 85) tarafından kendi kârları uğruna teşvik edildiğini düşünüyordu. Dolayısıyla söz konusu olan “kör bir tutku”lar değildi; ulusun bazı sınıflarının (Hobson, 1963, 47) çıkarlarının dışavurumuydu. Hobson emperyalizmi bir asalaklık biçimi olarak sınıflandırıyordu. Ona göre, sonunda en büyük kaybeden, Roma’nın yazgısıyla karşı karşıya kalan Büyük Britanya olacaktı. Hobson kitabının sonunda şu hükme vardı: “[Emperyalizm] refah içindeki devletlerin tümünü tehdit eden bir günahkarlıktır ve doğa düzeninde cezası kesindir (agy, 368).

Top böylece liberal Hobson safından, Lenin safına geçti. I. Dünya Savaşı ortasında Lenin en çok tanınan ve en çok okunan makalesini kaleme aldı: *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması** (*Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*). Lenin, Rusça baskımın önsözünde Hobson’ın katkısından şöyle söz etti: “Bu çalışmadan, hak ettiğini düşündüğüm derecede büyük bir titizlikle yararlandım” (Lenin, 1925, 3). Le-

nin, bir asalaklık dışavurumunun söz konusu olduğu ve sonuçların emperyal güçler açısından kaçınılmazlığı konusunda aynı düşünceyi paylaşarak emperyalizmin iktisadi köklerini daha ayrıntılı biçimde inceledi. Bununla birlikte, bu analizi kapitalizmin gelişme evrelerine dair özgül bir kuram bağlamına yerleştirdi.

Lenin'in analizleri, kapitalist üretimin yeni bir tarihsel evreye ulaştığı değerlendirilmesi üzerine kuruludur. Bu evrede, sermayenin yoğunlaşması ve mali sermayenin artan rolü, tipik özelliğinin artık meta ihracı değil, daha ziyade sermaye ihracı olduğu anlamına gelmektedir. Bu, dünya piyasadaki sektörlerin büyük güçler tarafından kontrol edilmesi mücadelesine ve dolayısıyla "kapitalizmin tekelci aşaması" (agy, 74) temsil eden emperyalizme yol açmaktadır. Kapitalizmin tekelci aşamasının ayırt edici beş temel özelliği vardır ve bunların sonuncusu "dünyadaki bütün toprakların bölüşülmesidir" (agy, 75).

Ertesi yıl, Schumpeter, Lenin'e yanıt verdi, iki temel ögeyi içeren bir toplumsal-tarihsel analiz önerdi: Çok sayıda emperyalizm biçimi vardır, "başlıktaki [...] çoğul" bu nedenledir. Lenin'in açıkladığı iktisadi biçim, aslında temel serbest mübadele ilkesine ters düştüğü andan itibaren "kalıtsal özellik"tedir. Bu anlamda Lenin'in değerlendirmesi "kendi temelinde dolaylı bir yol" içermektedir (Schumpeter, [1918-1927] 1984).

Tartışma 1945'e kadar bu çerçevede donup kaldı. Bu sırada büyük bir sömürgelikten kurtulma dalgası baş gösterdi. Bu dalga günümüzde büyük çapta tamamlandı. O halde Lenin'in emperyalizmin beşinci temel özelliği olarak vurguladığı özellik kaybolup gitmek üzeredir. Peki, ama bununla birlikte, emperyalizmin kendisi de silinip gitmekte midir? Schumpeter'in argümanında iktisadi emperyalizmin bir soyacekim olduğu açık gibidir. Kavram, yine de analitik literatürün bu dördüncü evresinde kaybolmamış, daha ziyade gözden geçirilip düzeltilmiştir. Gerçekte bunun üç versiyonu bulunmaktadır.

Bunların ilki, K. Nkrumah'ın *Yeni Sömürgecilik, Emperyalizmin Son Aşaması** (Neo-Colonialism, *The Last Stage of Imperialism*) başlıklı bir kitabında somutlaştı. Nkrumah'a göre emperyal egemenlik sadece biçimsel yünden aşılmıştı. Nkrumah, Lenin'in argümanının geri kalan bölümünün her zaman geçerli olduğunun altı-

nı çizdi. Bu yaklaşım günümüzdeki siyasal polemiklerde ve bilimsel literatürün bir kısmında da geçerliliğini korumaktadır.

İkinci revizyon çok farklı bir kaynaktan, liberal tarih yazımı (historiografi) kaynağından geldi. Gallagher ve Robinson 1953 tarihli ünlü makalelerinde 1940'ta C.R. Fay tarafından üretilen "enformel imparatorluk" terimini geliştirdiler. Bu anlamda, Hobson ve diğerleri tarafından çözümlenen formel emperyalizmin, sürekli bir emperyal siyasetin alternatif evrelerinden yalnızca biri olduğu, bu siyasetin ayrıca uzun enformel emperyalizm evrelerini yani serbest ticaret emperyalizmi diye adlandırdıkları evreleri de içerdiği üzerinde durarak Britanya'nın 19. yüzyıldaki uluslararası siyasetini çözümledikleri. Bu konudaki kilit değerlendirmelerine göre "Britanya siyaseti, kontrolünü mümkünse enformel, gerektiğinde ise formel olarak yaygınlaştırmaya dayalı bir ilke doğrultusunda şekilleniyordu" (Gallagher ve Robinson, 1953, 13). Bu çözümlenmeden hareketle Nkrumah'ın gayriresmî (enformel) imparatorluğun yeni bir evresini betimlediği söylenebilir.

Üçüncü revizyon, ise dünya sistemleri analizinden geldi: Bu literatürde, devletlerarası sistem, kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinde zorunlu bir kurumsal ögeyi temsil eder ve bu 16. yüzyıldan beri böyledir. Bu sistem, kabul edilmiş egemen (hegemonik, hakimiyete dayalı) bir gücün kendisini dayatmadığı anda, ardı ardına gelen egemenlik biçimlerine ait dönemlerden ve formel (resmî) emperyal egemenliklerden geçer. Bu anlamda dünya sistemleri analizi, Gallagher'in ve Robinson'ın argümanını yenilemesine karşın, emperyalizmi (formel ya da enformel) kapitalizmin başka bir yüzü olarak tanımladı.

Temel olarak 1945 sonrası dönemin üç revizyonu da, emperyalizmi artık modern dünya tarihinin belirli bir anındaki özel bir olgu olarak değil, daha ziyade kurucu öğelerinden biri haline gelen bir kavram biçiminde yeniden tanımladılar.

► DAALDER H., "Imperialism", *International encyclopedia of the social sciences* içinde, New York, Macmillan, 1968, Cilt 7, 101-109. - GALLAGHER J., ROBINSON R., "The imperialism of free trade", *Economic History Review* içinde, 2. seri., 1953, 6 (1), 1-13. - HOBSON

J.A. (1902), *Imperialism, a Study*, Ann Arbor, Univ. of Michigan Press, 1965. - KOEBNER R., "The concept of economic impérialisme", *Economic History Review*, 2. seri 1949, 2 (11), 1-29; *Imperialism, the Story and Significance of a Political Word, 1840-1960*, Cambridge, The Univ. Press, 1964 (H.D. SCHMIDT ile). - LÉNI-NE V.I. (1917), *L'Impérialisme, dernière étape du capitalisme*, Paris, Libr. de l'Humanité, 1925. - NKRUMAH K. (1965), *Le Néocolonialisme, dernier stade de l'impérialisme*, Paris, Présence africaine, 1973. - SCHUMPE-TER J. (1918-1927), *Impérialisme et classes sociales*, Paris, Flammarion, 1984. - WALLERSTEIN I., "The three instances of hegemony in the capitalist world-economy", *The Politics of the World-Economy* içinde, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1984, 37-46.

Immanuel WALLERSTEIN

⇒ *Gelişme; Sömürü Kuramı; Savaş ve Barış; Ulus ve mil- liyetçilik.*

ENGEL Ernst, 1821-1896

19. yüzyılda yaşamış Alman istatistikçi. F. Le Play'dan etkilendi. 1860-1882 arasında Ber- lin'de istatistik kurumu genel müdürlüğü yap- tı; özellikle aile bütçelerini konu alan araştı- rmalarıyla tanındı. "Engel yasası" adıyla bilinen bir toplumsal düzenlilik belirledi. Buna göre gel- ir düzeyinin artışıyla birlikte tüketim de art- maktadır; ama tüketimdeki artış, gelir düzeyin- deki artıştan daha düşük oranda gerçekleşmek- tedir. Engel bundan iktisadi gelişme bağlamın- da sonuçlar çıkardı: Tarımın ulusal üretimdeki payı ekonominin diğer sektörleri karşısında gö- reli olarak azalacaktır. Engel yasası M. Halb- wach's'ın tezinde eleştirel bir değerlendirmenin konusunu oldu ama çağdaş iktisat kuramı tarafından geçerli kabul edildi.

● *Der Kostenwerth des Menschen*, Berlin, Simion 1883; *Die Lebenskosten belgischer Arbeiter-Familien früher und jetzt*, Dresden, Heinrich, 1895.

► HALBWACHS M., *La Classe ouvrière et les nivea- ux de vie*, Paris, Alcan, 1913. - HOUTTHAKKER H.S., "An international comparison of household expendi- ture patterns. Commemorating the centennial of En- gel's Law", *Econometrica*, 1957, 25, 532-551.

Philippe STEINER

⇒ *Tüketim.*

Entegrasyon

Giriş

Entegrasyon kavramı aynı toplumsal yapının bireylerinin ve kurumlarının aynı biçimde dav- ranmalarını sağlayan süreçleri (formel ya da en- formel kontrol, toplumsallaşma) belirtir. Dola- yısıyla entegrasyon kavramı bireysel davranış- lar arasındaki ilişkilerle, toplumsal yapıların ey- lem tutarlılığıyla ve davranış-yapı şeklindeki tem- mel ilişkisiyle bağlantılıdır. Bu karmaşık kavram ayrıca sosyolojik düşüncenin ve sosyal gerçekli- ğin gelişmesine göre bir anlam çeşitliliği de ge- tirir. Bu gelişme en açık seçik biçimde çatışkıla- rından (antinomi) hareketle izlenebilir.

Entegrasyonun zıddı aslında *a priori* olarak "uyumsuzluk"tur ve toplumsallıkla ilgili uzun bir düşünce çizgisine göre bu anlamda kav- nır. Entegrasyonun zıddı aynı zamanda mo- dern toplumların mağdur toplulukları söz ko- nusu olduğunda "dışla(n)ma"dır. Daha sonra entegrasyon, bu gruplar ve öteki grupların ba- zıları merkezkaç baskılar uyguladıkları zaman "bölünme"nin zıddı olur. Entegrasyon kavramı globalleşme sürecini belirttiğinde "dağılma"yla çelişir. Entegrasyon kavramının derin anlamını, ancak bu değişkeleri bütünlükleri içinde düşün- düğümüzde ve her birine özgü bağlamdan hare- ket ettiğimizde açıklayabiliriz.

Entegrasyon ve uyumsuzluk

Entegrasyonun anlamı, içerdiği uygulamaların karşılıklı düzeni sorgulandığında öncelikle top- lumsal varoluşla –ve özellikle de özerk bir va- roluş olarak görülen toplumla– ilişkilidir. En- tegrasyonun zıddı burada uyumsuzluktur ve ilk olarak toplumsal düzeni destekleyen ve da- yatan yapılar perspektifiyle açıklanır. İkinci bir perspektif entegrasyonun temellerini daha çok insan davranışlarının özelliklerinde görür. Ya- pı kavramı yandaşları arasında örgütlü bir top- lum öneren Platon'u hatırlarız burada; bu top- lum biçimi insanları, felsefi etkinliklerini engel- leyen her şeyden kurtaracaktır. Hobbes'ta "yu- karıdan" entegrasyon uygun yapılarla toplu- mun çıkarı için bireylerin bencil doğasının za- rarlı etkilerini denetim altına almalıdır. Saint- Simon sanayi değerleri adına seferber olabile- cek şekilde yapılanmış bir toplum özlemi için- dedir. Karşı tarafta Aristoteles ve Locke saygın